

10. Лазуренко, ВМ., Паскаленко, ВМ., 2011. 'Український фермер в добу НЕПу', Черкаси: *Вертикаль, видавець Кандич С. Г.*, 346 с.

11. Личко, І., 1927. 'Кооперативне страхування с.-г. худоби', *Українське скотарство*, №7, липень, с.32–36.

12. Марочко, ВІ., 1995. 'Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861–1929)', К.: *М. Р. Kots Publishin*, 216 с.

13. Машура, С., 1928. 'Новим шляхом', *Українське скотарство*, №8–9, серпень – вересень, с.3–5.

14. Морозов, АГ., 2016. 'Сільськогосподарська кредитна кооперація в Україні (1921–1929)', Черкаси: *Вертикаль, видавець Кандич С. Г.*, 362 с.

15. Огій, Я., 1929. 'Нова організаційна побудова та виробничі завдання скотарської кооперації', *Українське скотарство*, №12, грудень, с.8–12.

16. Паскаленко, ВС., 2006. 'Заможне селянство в сільськогосподарській кооперації України (1921–1924 рр.): соціально-економічний аспект: автореф. дис... канд. іст. наук', Черкаси, 20 с.

17. Раку, ЮГ., 2008. 'Українська сільськогосподарська кооперація в м'ясо-молочному експорті України в роки непу', *Український селянин: збірник наукових праць*, Черкаси, Вип.11, с.262–265.

18. Селицький, Е., 1929. 'Стан скотарства України за даними весняного опиту 1929 року та заходи до його відновлення', *Українське скотарство*, №11, листопад, с.8–17.

19. 'Селянське життя', 1924, №54, с.14.

20. 'Сільський господар', 1925, №13/14, с.61.

21. 'Сільський господар: Відчит за 1926/27 операційний рік', 78 с.

22. 'Український економіст', 1923, 22 грудня, с.7.

23. 'Українське скотарство', 1926, №1, с.5.

24. 'Український агроном', 1927, №5/6, с.7.

25. Уман, Ю., 1928. 'Наші підсумки', *Українське скотарство*, №1, січень, с.3–7.

26. ЦДАВО України, Ф.27, Оп.9, Спр.413.

27. Там само, Ф.320, Оп.1, Спр.272.

28. Там само, Ф.325, Оп.1, Спр.102.

29. Там само, Спр.272.

30. Там само, Спр.289.

31. Там само, Спр.39.

32. Там само, Спр.64.

33. Там само, Спр.10.

References

1. Batjuk, I., 1925. 'Sil's'kogospodars'ka kooperacija na Ukrai'ni (Agricultural cooperation in Ukraine)', Н.: *Knygospilka*, 136 s.

2. Bychenko, SM., 2010. 'Vnesok sil's'kogospodars'koi kooperacii' u zmicennja dobrobutu seljanstva Ukrai'ny (1921–1929 rr.): avtoref. dys... kand. ist. nauk (Contribution of agricultural cooperation to the strengthening of the well-being of the peasantry of Ukraine (1921–1929): Dissertation ... Cand. historical sciences)', Kyi'v, 20 s.

3. 'Vidchyt Ukrai'ns'kogo sojuzu s/g kooperacii' «Sil's'kyj gospodar» za 1926–1927 operacijnyj rik (The Ukrainian Union of Agricultural Cooperatives «The Farmer» opens for the 1926–1927 operating year)', 1928, Н., 68 s.

4. Grushevs'kyj, L., 1929. 'Zavdannja ta naprjamok rekonstrukcii' skotarstva na Ukrai'ni (Task and direction of the reconstruction of cattle breeding in Ukraine)', *Ukrai'ns'ke skotarstvo*, №11, lystopad, s. 3–7.

5. Deshko, E., 1927. 'Kooperacija na Ukrai'ni (Cooperation in Ukraine)', Н., 100 s.

6. Dulgerova, OM., 2006. 'Kul'turno-osvitnja dijat'nist' sil'skogospodars'koi kooperacii' Ukrai'ny v dobu NEПу: avtoref. dys... kand. ist. nauk (Cultural and educational activity of the agricultural cooperation of Ukraine in the days of the NEP: dissertation ... Cand. Historical Sciences)', Cherkasy, 20 s.

7. 'Kooperacija na Ukrai'ni v 1925/26 roci (Cooperation in Ukraine in 1925/26)', 1929, Н., 79 s.

8. 'Kooperovane selo (Cooperated village)', 1927, №17, s.41.

9. Lazurenko, VM., 2013. 'Ukrai'ns'ke fermerstvo: zlet i padinnja (1921–1929 rr.) (Ukrainian farming: the rise and fall (1921–1929))', Cherkasy: *ChDTU*, 474 s.

10. Lazurenko, VM., Paskalenko, VM., 2011. 'Ukrai'ns'kyj fermer v dobu NEПу (Ukrainian farmer in the day of the NEP)', Cherkasy: *Vertikal', vydavec' Kandych S. G.*, 346 s.

11. Lychko, I., 1927. 'Kooperatyvne strahuvannja s.–g. Hudoby (Cooperative insurance s.–g. livestock)', *Ukrai'ns'ke skotarstvo*, №7, lypen', s.32–36.

12. Marochko, VI., 1995. 'Ukrai'ns'ka seljans'ka kooperacija. Istoryko-teoretichnyj aspekt (1861–1929) (Ukrainian Peasant Cooperation. Historical and Theoretical Aspect (1861–1929))', К.: *М. R. Kots Publishin*, 216 s.

13. Mashura, S., 1928. 'Novym shljahom (New way)', *Ukrai'ns'ke skotarstvo*, №8–9, serpen' – veresen', s.3–5.

14. Morozov, AG., 2016. 'Sil's'kogospodars'ka kredytna kooperacija v Ukrai'ni (1921–1929) (Agricultural Credit Co-operation in Ukraine (1921–1929))', Cherkasy: *Vertikal', vydavec' Kandych S. G.*, 362 s.

15. Ogij, Ja., 1929. 'Nova organizacijna pobudova ta vyrobnychi zavdannja skotars'koi kooperacii' (New organizational structure and production tasks of cattle cooperatives)', *Ukrai'ns'ke skotarstvo*, №12, gruden', s.8–12.

16. Paskalenko, VS., 2006. 'Zamozhne seljanstvo v sil's'kogospodars'kij kooperacii' Ukrai'ny (1921–1924 rr.): social'no-ekonomichnyj aspekt: avtoref. dys... kand. ist. nauk (The wealthy peasantry in the agricultural co-operation of Ukraine (1921–1924): Socio-economic aspect: dissertation... Cand. historical sciences)', Cherkasy, 20 s.

17. Raku, JuG., 2008. 'Ukrai'ns'ka sil's'kogospodars'ka kooperacija v m'jaso-molochnomu eksporti Ukrai'ny v roky nepu (Ukrainian agricultural cooperative in meat and dairy exports of Ukraine during the NEP years)', *Ukrai'ns'kyj seljanyn: zbirnyk naukovykh prac'*, Cherkasy, Vyp.11, s.262–265.

18. Selyc'kyj, E., 1929. 'Stan skotarstva Ukrai'ny za danymi vesnjanoogo opytu 1929 roku ta zahody do jogo vidnovlennja (State of cattle breeding of Ukraine according to the spring survey of 1929 and measures for its restoration)', *Ukrai'ns'ke skotarstvo*, №11, lystopad, s.8–17.

19. 'Seljans'ke zhyttja (Peasant life)', 1924, №54, s.14.

20. 'Sil's'kyj gospodar (The farmer)', 1925, №13/14, s.61.

21. 'Sil's'kyj gospodar: Vidchyt za 1926/27 operacijnyj rik (The farmer: The 1926/27 operational year will be operational)', 78 s.

22. 'Ukrayns'kij ekonomist (Ukrainian economist)', 1923, 22 dekabrja, s.7.

23. 'Ukrai'ns'ke skotarstvo (Ukrainian cattle breeding)', 1926, №1, s.5.

24. 'Ukrai'ns'kyj agronom (Ukrainian agronomist)', 1927, №5/6, s.7.

25. Uman, Ju., 1928. 'Nashi pidsumky (Our results)', *Ukrai'ns'ke skotarstvo*, №1, sichen', s.3–7.

26. 'CDAVO Ukrai'ny (TsDIAO of Ukraine)', F.27, Op.9, Spr.413.

27. Там само (Ibid), F.320, Op.1, Spr.272.

28. Там само (Ibid), F.325, Op.1, Spr.102.

29. Там само (Ibid), Spr.272.

30. Там само (Ibid), Spr.289.

31. Там само (Ibid), Spr.39.

32. Там само (Ibid), Spr.64.

33. Там само (Ibid), Spr.10.

Voloshyn I. V., senior lecturer at the Department of Social Sciences of Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chornobyl Heroes (Ukraine, Cherkasy), igorvoloshin@ukr.net

The role of the specialized agricultural network «Dobrobut» in the development of meat and meat processing industries f the Ukrainian SRP in the days of NEP

The article reveals the importance of the Dobrobut agricultural network for the restoration and further quantitative and qualitative growth of the meat industry of the Ukrainian SSR in the 1920s. It is proved that the system of economic, economic, educational, breeding and zootechnical measures that Dobrobut carried out made it possible to quickly improve the efficiency of the meat industry of peasant farms. The ways of intensifying the modern domestic meat and dairy industry are determined, taking into account historical experience.

Keywords: credit cooperation, credit society, peasant economy, new economic policy, agricultural network «Dobrobut», cattle breeding, intensification of farming.

УДК 930.1:316.4.063.7(477)«1928/1953»

Довбня О. А.,

кандидат історичних наук, доцент

(Україна, Краматорськ), olga.dov.2003@ukr.net,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2382-4160>

РЕПРЕСІЇ ПРОТИ ПОЛЯКІВ УСРР/УРСР НАПРИКІНЦІ 1920-х – НА ПОЧАТКУ 1950-х РР. У ДОСЛІДЖЕННЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ ІСТОРИКІВ

Розглядається висвітлення у сучасній вітчизняній історіографії репресивної політики комуністично-радянського режиму щодо польської національної меншини Радянської України наприкінці 1920-х – на початку

1950-х рр. Встановлено, що історики дослідили причини, форми та наслідки застосування каральних заходів щодо поляків в окреслений період, розглянули їх регіональну специфіку, а також розширили джерельна базу досліджень. З'ясовано, що репресії проти поляків були інспіровані та здійснювалися під пильним контролем вищого керівництва країни, мали на меті придушення будь-яких форм опору, зміну соціальної та етнічної конфігурації певних регіонів України, а особливості їх застосування залежали від комбінації директив Центру, локальних ініціатив місцевих партійних очільників і керівників органів держбезпеки.

Ключові слова: компартійно-радянський режим, національна меншина, «Польська Організація Військова», «польська операція», великий терор, депортація.

У сучасній вітчизняній історичній науці відсутні публікації, в яких репресивна політика компартійно-радянського режиму стосовно польської національної меншини України наприкінці 1920-х – на початку 1950-х рр. була б предметом комплексного історіографічного аналізу. Водночас слід зазначити, що окремі праці, дотичні до теми розвідок, аналізували О. Антипова [1], Л. Баженов [2], І. Ващенко [8], Т. Самсонюк [35, с. 19–24]. У зв'язку з цим актуальним залишається з'ясування основних здобутків науковців у висвітленні зазначеної проблеми та визначення перспектив подальших досліджень.

Метою статті є аналіз сучасної вітчизняної науково-історичної літератури, в якій розглядається застосування радянською державою каральних заходів щодо поляків УСРР/УРСР наприкінці 1920-х – на початку 1950-х рр.

Публікація є продовженням висвітлення автором проблематики, пов'язаної з репресивною політикою компартійно-радянського режиму щодо різних категорій населення України, у контексті розвитку сучасної вітчизняної історичної науки. Стаття виконана в рамках комплексної науково-дослідної теми: «Соціум УСРР–УРСР в умовах державного терору радянської доби 1917–1950-х рр. (державний реєстраційний номер – 0114U 007377)», що включена до тематичного плану Інституту історії України НАН України.

Хронологічні рамки розвідки мають два параметри: 1) конкретно-історичний – 1928–1953 рр. Перша дата пов'язана з початком депортації поляків із прикордонних районів УСРР, а друга – зі смертю Й. Сталіна й припиненням масових репресій; 2) історіографічний, який стосується науково-історичної літератури, що вийшла друком упродовж 1991–2018 рр. Вибір нижньої межі пов'язаний із започаткуванням сучасної української історіографії, верхньої – з часом виходу останніх досліджень, в яких висвітлена тема.

На сьогодні українські дослідники розглянули застосування радянською державою каральних заходів щодо польського населення УСРР/УРСР наприкінці 1920-х – на початку 1950-х рр. у різних аспектах. Проаналізуємо проблематику праць, погляди і висновки вітчизняних науковців стосовно репресій компартійно-радянського режиму проти цієї національної меншини в окреслений період та визначимо перспективи подальших досліджень. Так, у низці праць характеризуються особливості репресивної політики щодо поляків на різних етапах розвитку радянського суспільства у міжвоєнний період. Зокрема, Т. Єременко, висвітлюючи долю польського населення України в 1920–1930-ті рр., розглядає репресивні заходи, які радянська держава застосовувала проти нього [11, с. 60–65]. Автор обстоює думку, що поляки були першою національною меншиною УСРР/УРСР, яка зазнала жорстоких переслідувань.

Також вона відзначає, що репресії охопили усі соціальні верстви польського населення, широкого розмаху набули в 1933 р., апогею досягли в 1936–1937 рр., а їх основними формами й видами були депортації, арешти, ув'язнення у концтабори та розстріли.

У науковому доробку О. Рубльова аналізуються особливості репресивної політики радянської держави щодо польської національної меншини УСРР/УРСР у 1930-ті рр. [31–33]. При цьому історик обстоює думку, що згорання національно-культурної автономії польської національної меншини та відродження великодержавницької політики часів царату відбувалося паралельно з розгортанням репресій.

У статті І. Татарінова досліджуються механізм та наслідки реалізації «польської операції» 1937–1938 рр. в Україні [44]. Історик висновок, що це була спланована акція державного масштабу, що реалізувалася за ініціативою Політбюро ЦК ВКП(б) й особисто Й. Сталіна, а її жертвами стали понад 56 тис. осіб, з яких 70% засудили до різних термінів ув'язнення або вищої міри покарання.

Предметом дослідницької уваги Л. Гуцало стали наслідки репресій і насильницької асиміляції польського населення в 1930-ті рр. Автор вважає, що репресії мали безпосередній зв'язок із насильницькою суцільною колективізацією й згоранням коренізації, а однією з поширених форм були депортації селянських родин, що набули планового характеру з 1934 р. [10]. Також вона відзначає, що тоталітарний режим масово репресував інтелігенцію та компартійно-радянську номенклатуру польського походження. Останнім, наприклад, інкримінували приналежність до «Польської Організації Військової» (далі – ПОВ).

Певну історіографічну цінність у дослідженні форм та масштабів переслідувань радянською державою польської національної меншини наприкінці 1920-х – на початку 1950-х рр. має монографія О. Калакури [14, с. 230–260, 285–304, 323–346]. Історик встановив, що активізація репресивної політики припадає на 1919–1923 рр., 1928–1933 рр., 1934–1936 рр., 1937–1938 рр., 1939–1941 рр., 1944–1946 рр. При цьому основними формами й видами репресій були арешти, ув'язнення, депортації, розстріли, а втрати польського населення від них у міжвоєнний період, на його думку, сягають 200 тис. осіб.

Окремі праці вітчизняні науковці присвятили дослідженню такої форми репресій проти поляків, як депортації. Так, предметом дослідницької уваги С. Кульчицького [16] та І. Татарінова [45] стали депортації, зокрема польського населення із західного прикордоння Радянської України в 1930-ті рр. При цьому С. Кульчицький обстоює думку, що депортації за національною ознакою були детерміновані зміною національної політики: згоранням коренізації й взяттям курсу на максимальну централізацію та уніфікацію радянського життя у формі русифікації. Окрім цього, історик відзначає, що депортації поляків реалізувалися у відносно м'якій формі, на відміну від депортацій за соціальною ознакою¹. Зі свого боку, І. Татарінов, розглядаючи особливості планування та

¹ Мова йде про депортації розкуркулених селян у 1929–1931 рр.

проведення депортацій в 1934–1936 рр., висновує, що вони здійснювалися за ініціативою та під контролем Політбюро ЦК ВКП(б) й особисто Й. Сталіна, були детерміновані невдачею радянзації поляків, їх стійким опором колективізації, високою релігійністю, підтримкою контактів з історичною батьківщиною, а також сталінської ідеєю про неминучість військового протистояння із сусідніми країнами, зокрема Польщею.

У низці праць вітчизняних науковців йдеться про депортації польського населення із західноукраїнських земель. Так, І. Білас, висвітлюючи механізм функціонування репресивної системи в Україні в 1917–1953 рр., аналізує депортації польського населення в 1939–1941 рр. та 1945–1947 рр. та роль органів держбезпеки в їх проведенні [5, с. 134–156, 238–243; 6, с. 129–222]¹. Автор відзначає, що метою депортацій 1939–1941 рр. була ліквідація польської системи управління, її організаційних структур, власності, а 1945–1947 рр. – розв'язання національного питання у польсько-українських відносинах повоєнного часу. Окрім цього, історик вказує, що депортації були чітко спланованою акцією, особливості їх проведення залежали від комбінацій директив Центру, локальних ініціатив місцевих партійних очільників і керівників органів держбезпеки, але під час реалізації депортацій жодна з інструкцій не виконувалася належним чином, що призвело до катастрофічних наслідків.

Зі свого боку, В. Баран, В. Токарський [3, с. 137–172; 4, с. 279–330], І. Лучаківська [17] висвітлили причини, етапи, масштаби депортацій польського населення на початковому етапі другої світової війни, а В. Сергійчук [37], С. Макачук [19], І. Цепенда [49, с. 119–203], І. Лучаківська [18], Є. Самборський [34], М. Сеньків [36], О. Калакура [15], Ю. Сорока [41] – причини, особливості та масштаби депортацій поляків, які проводилися радянською державою згідно з Люблінською угодою від 9 вересня 1944 р.²

Репресивні дії проти польського населення в повоєнний період розглядаються у статті С. Василенка [7]. Історик відзначає, що застосування каральних заходів розпочалося відразу після відновлення компартійно-радянського режиму на українських землях. При цьому полякам інкримінували зраду, пособництво, участь у національно-політичних організаціях тощо, а основними формами й видами репресій були арешти, ув'язнення, депортації.

Помітне місце в сучасній вітчизняній історіографії репресивної політики радянської держави щодо польської національної меншини наприкінці 1920-х – на початку 1950-х рр. посідають праці, в яких висвітлюється її регіональна специфіка. Так, Н. Тітова [46; 48; 47], Р. Подкур та О. Рубльов [22] на матеріалах Поділля розкрили особливості репресій проти поляків на різних етапах розвитку радянського суспільства у міжвоєнний період. Натомість О. Сушко [43] розглянула специфіку репресій проти польської інтелігенції Поділля у 1930-ті рр., а П. Слотюк [40] не тільки розкрив причини і

механізм нищення польських активістів на Вінниччині в 1933–1938 рр., але й дослідив, як відбувалася фабрикація справи «ПОВ» радянськими органами держбезпеки.

Специфіку застосування репресивних заходів щодо польського населення Півдня України в 1920–1930-ті рр. характеризують М. Шитюк [50–52], як одноосібно, так і в співавторстві з В. Шкварцем [53], а також О. Мягка [21]³. Зі свого боку, О. Сирота розкриває механізм фабрикації справи «ПОВ» на Одещині [39].

У публікаціях Г. Мокрицького [20] та Т. Рафальської [30] йдеться про репресії проти поляків Житомирщини в 1930-ті рр. Натомість К. Горбуров [9] характеризує репресивні дії компартійно-радянського режиму щодо керівників, професорсько-викладацького складу й студентського колективу Польського педагогічного інституту в Києві в 1933–1935 рр., а В. Золотарьов [12] аналізує підготовку проведення «польської операції»⁴ на території Харківської області.

У розгалуженій системі регіональних студій репресивної політики компартійно-радянського режиму щодо польського населення важливе місце займають праці, в яких ці процеси простежуються в регіонах Західної України. Так, В. Сергійчук, аналізуючи становище поляків на Волині та їх відносини з українським населенням в роки другої світової війни, не тільки висвітлює депортації поляків у 1940–1941 рр. та 1944–1946 рр., а й ілюструє їх доброю документацією з фондів Центрального державного архіву громадських об'єднань України та архіву Управління СБУ у Волинській області [38].

Зі свого боку Т. Самсонюк, висвітлюючи становище поляків Рівненщини в 1939–1941 рр., визначає основні професійні та соціальні групи польського населення, які зазнали найбільших втрат від репресій, а також наводить статистичні дані щодо статевого, вікового складу, освітнього рівня репресованих, частоти застосування певних статей Кримінального Кодексу УРСР та їх комбінації під час винесення обвинувальних вироків [35]. Історик обстоює думку, що за допомогою репресій органи держбезпеки позбавлялися від етнічної групи, яка становила потенційну загрозу для режиму, але зі зміною ситуації на Західному фронті, зокрема розгромом Франції нацистською Німеччиною, відбулися певні зміни у ставленні радянського керівництва щодо поляків. Про це, відзначає дослідниця, свідчить відсоток припинених слідчих справ у 1940 р. та амністія репресованих поляків у 1941 р. На її думку, керівництво СРСР бажало таким чином заручитися підтримкою поляків в боротьбі з гітлерівською Німеччиною.

Форми та наслідки застосування репресивних заходів радянською державою у боротьбі з польським підпіллям на Західній Україні⁵ в 1944–1946 рр. характеризуються

³ Детальний аналіз праць див.: Довбня, О. А., 2017. Політичні репресії проти національних меншин Південно-Західного регіону України в 1920–1930-ті роки: історіографічний аспект, *Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри*, Вип. 6, с. 129–136.

⁴ Здійснювалася відповідно до оперативного наказу за № 00485 наркома внутрішніх справ СРСР М. Єжова «Про ліквідацію польських диверсійно-шпигунських груп та організацій ПОВ» від 11 серпня 1937 р.

⁵ Географічні рамки дослідження окреслені межами колишніх Дрогобицької, Закарпатської, Станіславської та Чернівецької областей УРСР.

¹ У другій книзі містяться документи, що, зокрема детально ілюструють механізм та масштаби проведення депортаційних операцій на Західній Україні.

² Детальний аналіз праць, за винятком монографії І. Цепенди, див.: Довбня, О., 2018. Депортації населення Західної України (1939–1953 рр.): новітня вітчизняна історіографія, *Схід*, №2 (154), с. 70–77.

В. Ільницьким і Н. Кантор [13]. При цьому історики обстоюють думку, що внаслідок використання комплексу заходів, включаючи репресії, польське підпілля фактично перестало існувати наприкінці 1945 р.

Вагомим внеском у розширення джерельної бази досліджень репресивної політики радянської держави щодо польської національної меншини стало видання першого, другого, третього, шостого, восьмого томів та англomовної версії¹ науково-документальної серії «Польща та Україна у тридцятих–сорокових роках ХХ століття. Невідомі документи з архівів спеціальних служб»² [23–29], а також збірника документів та матеріалів «Справа «Польської Організації Військової» в Україні. 1920–1938 рр.» [42].

Таким чином, спираючись на науковий доробок вітчизняних дослідників, присвячений проблемі, можна зробити висновок, що репресії проти поляків були інспіровані та здійснювалися під пильним контролем вищого керівництва країни, були чітко спланованими акціями й мали на меті придушення будь-яких форм опору, зміну соціальної та етнічної конфігурації певних регіонів України, а особливості їх застосування залежали від комбінацій директив Центру, локальних ініціатив місцевих партійних очільників і керівників органів держбезпеки. Зі свого боку, аналіз сучасної вітчизняної науково-історичної літератури показав, що на сьогодні науковці дослідили причини, форми та наслідки репресій проти поляків в окреслений період, їх регіональну специфіку та розширили джерельну базу досліджень. Щодо перспектив подальшої розробки проблеми, то бракує історико-статистичних розвідок із залученням документів з фондів Галузевого державного архіву СБУ та відомчих архівів управлінь СБУ в областях, а також недослідженою залишається специфіка реалізації «польської операції» 1937–1938 рр. у більшості регіонів України.

Список використаних джерел

1. Антипова, О., 2003. 'Репресії проти поляків в УРСР у 1930–х рр. в сучасній українській історіографії', *Історіографічні дослідження в Україні*, Вип. 13 Ч.2, с.69–77.
2. Баженов, Л., 2004. 'Репресії проти етнічних поляків Волині–Житомирщини 30–х – початку 50–х рр. ХХ ст. у сучасних наукових і краєзнавчих дослідженнях', *Українська поліоністика*, Вип.1, с.37–46.
3. Баран, ВК., Токарський, ВВ., 2009. 'Україна: західні землі: 1939–1941 рр.', Луцьк: *Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ*, 446, [1] с.
4. Баран, ВК., Токарський, ВВ., 2014. '«Зачистка»: політичні репресії в західних областях України у 1939–1941 рр.', Луцьк: *Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ*, 456 с.
5. Білас, П., 1994. 'Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953 рр. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз'. У 2 кн. Кн.1, Київ: *Либідь–Військо України*, 432 с.
6. Білас, П., 1994. 'Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953 рр. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз'. У 2 кн. Кн.2, Київ: *Либідь–Військо України*, 688 с.
7. Василенко, СМ., 2009. 'Повоєнні репресії проти польського населення України', *Наукові праці Чорноморського державного*

¹ У цьому виданні оприлюднені, зокрема донедавна тасмні документи органів держбезпеки стосовно реалізації «польської операції» 1937–1938 рр., ліквідації польського підпілля в 1939–1941 рр., проведення операції «Сейм» 1944–1946 рр., а також депортації поляків згідно з Люблінською угодою від 9 вересня 1944 р.

² Публікація цієї серії книг стало результатом довготривалої співпраці українських і польських науковців.

університету імені Петра Могили комплексу «Києво–Могилянська академія». Серія: *Історичні науки*, Т.94, Вип.81, с.63–67.

8. Ващенко, ІМ., 2006. 'Історіографія історії польської національної меншини УРСР 1920–1930–х років: дис... канд. іст. наук: 07.00.06', Київ, 240 с.

9. Горбуров, К., 2013. 'Переддень «Великого терору» у Польському педагогічному інституті у Києві', *Дослідницькі рефлексії та інтерпретації. До 75-річчя «Великого терору» в СРСР: матеріали Всеук. наук. конф. (Київ, 15 березня 2012 р.) / Упоряд.: О. Г. Бажан, Р. Ю. Пожур*, Київ: *Ін-т історії України*, с.90–106.

10. Гуцало, Л., 2015. 'Політика радянської влади щодо польського населення України у 30–х роках ХХ ст.', *Intermarium: історія, політика, культура*, Вип.2, с.235–245.

11. Єременко, П., 1994. 'Польська національна меншина в Україні в 20–30–ті рр. ХХ ст.', Київ: *Ін-т історії України НАНУ*, 74 с.

12. Золотарьов, В., 2017. 'Як готувалося проведення «польської операції» в Харківській області у серпні 1937 року'. [online] Доступно: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/2282>.

13. Ільницький, В., Кантор, Н., 2018. 'Боротьба радянських репресивно-каральних органів проти польського підпілля у Карпатському краї (1944–1946)', *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, Вип.18, с.220–231.

14. Калакура, ОЯ., 2007. 'Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті', Київ: *Знання України*, 508 с.

15. Калакура, ОЯ., 2014. 'Депортації українців і поляків під виглядом «обміну населенням» (до 70-річчя Люблінської угоди)', *Історичний архів. Наукові студії*, Вип.13, с.39–49.

16. Кульницький, С., 1998. 'Депортації польського і німецького населення з України (1934–1937 рр.)', *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*, Вип.4, с.196–208.

17. Лучаківська, ІЛ., 2011. 'Радянські депортаційно-переселенські акції 1939–1941 рр.', *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія*, Вип.2, с.62–65.

18. Лучаківська, ІЛ., 2013. '«Евакуація» українців і поляків у 1944–1946 рр.', *Гілея: науковий вісник*, Вип.79, с.50–52.

19. Макачук, СА., 2003. 'Переселення поляків із західних областей України в Польщу в 1944–1946 рр.', *Український історичний журнал*, №3, с.103–114.

20. Мокрицький, Г., 2002. 'Жерти справи про «Польську організацію військову», сфабрикованої Житомирським УНКВД', *Політичні репресії на Поділлі в ХХ столітті: Матеріали міжнарод. наук.–практ. конф. (Вінниця, 23–24 листопада 2001 р.) / редкол.: А. Т. Давидюк [та ін.]*, Вінниця: *Велес*, с.72–76.

21. Мягка, ОА., 2013. 'Польська національна меншина Півдня УРСР в 20–30–х рр. ХХ ст.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01', Миколаїв, 247 с.

22. Поджур, Р., Рубльов, О., 2010. 'Польська меншина Поділля під прицілом спецслужби тоталітарної держави, 1920–1930–ті роки', *Реабілітовані історією. Вінницька область / Упоряд. В. П. Лациба*, Вінниця: *ДП «ДКФ»*, Кн.2, с.11–38.

23. Гайовнічек, З., Кулаковський, П., Купецька, М., Шаповал, Ю. та Тухольський, С. упоряд., 1998. 'Польща та Україна у тридцятих–сорокових роках ХХ століття. Невідомі документи з архівів спеціальних служб', Варшава; Київ: *б.в.*, Т.1, 1092 с.

24. Гайовнічек, З., Кокін, С., Кулаковський, П., Маєвський М. та Пристайко, В. упоряд., 2000. 'Польща та Україна у тридцятих–сорокових роках ХХ століття. Невідомі документи з архівів спеціальних служб', Варшава–Київ: *б.в.*, Т.2, 1035 с.

25. Тухольський С., Шаповал, Ю. ред., 2004. 'Польща та Україна у тридцятих–сорокових роках ХХ століття. Невідомі документи з архівів спеціальних служб', Варшава–Київ: *б.в.*, Т.3, 791 с.

26. Беднарек, С., Богунов, С., Гайовнічек, З., Кокін, С. та Кулаковський, П. ред., 2007. 'Польща та Україна у тридцятих–сорокових роках ХХ століття. Невідомі документи з архівів спеціальних служб', Варшава–Київ: *б.в.*, Т.6., 1392 с.

27. Беднарек, С., В'ятрович, С., Кокін, С., Кулаковський, П. та Маєвський, М. ред., 2010. 'Польща та Україна у тридцятих–сорокових роках ХХ століття. Невідомі документи з архівів спеціальних служб. Частина перша', Варшава–Київ: *Legra Sp. z o.o.*, Т.8, 1040 с.

28. Беднарєк, С., В'ятрович, С., Кокін, С., Кулаковський, П. та Маєвський, М. ред., 2010. 'Польща та Україна у тридцятих–сорокових роках ХХ століття. Невідомі документи з архівів спеціальних служб. Частина друга', Варшава–Київ: б.в., Т.8, 1044 с.

29. Bednarek, J., Boyko, D., Chudzik, W., Karbarz–Wilińska, J. & Kokin, S., eds., 2012. 'Poland and Ukraine in the 1930s and 1940s. Documents from the Archives of the Secret Services', Lodz–Warszawa–Kyiv, 750 p.

30. Рафальська, Т., 2006. 'Радянська репресивна політика щодо польської меншини на Житомирщині', *Історія та історіографія в Європі*, Вип.4, с.148–156.

31. Рубльов, О., Репринцев, В., 1995. 'Репресії проти поляків в Україні у 1930–ті роки', *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*, №1/2 (2/3), с.116–156.

32. Рубльов, О., 2002. 'Викриття «агентури польського фашизму» в УСРР: «Справа «Польської Військової Організації» 1933–1934 рр. (мета, механізм фабрикації, наслідки)', *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*, Вип.7, с.170–189.

33. Рубльов, О., 2003. 'ШКІЩ до історії загибелі української «Полонії», 1930–ті роки', *Історіографічні дослідження в Україні*, Вип.13, Ч.1, с.275–319.

34. Самборський, С., 2011. 'Депортації поляків із Західної України в 1944–1946 рр.', *Вісник Прикарпатського університету. Серія Історія*, Вип.20, с.213–219.

35. Самсонюк, ТМ., 2015. 'Поляки Рівненщини в умовах становлення радянського тоталітарного режиму (1939–1941 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01', Острог, 285 с.

36. Сеньків, МВ. 2013. 'Депортаційна політика радянського та польського тоталітарних режимів щодо українського й польського населення (1944–1947 рр.)', *Наукові праці Кам'янець–Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Історичні науки*, Т.23, с.445–453.

37. Сергійчук, В., 1999. 'Депортація поляків з України: невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944–1946 роках', Київ: б.в., 192 с.

38. Сергійчук, В. 2003. 'Поляки на Волині у роки Другої світової війни. Документи з українських архівів і польські публікації', Київ: *Українська Видавнича Спілка*, 576 с.

39. Сирота, О., 2010. 'Фабрикування «Польської організації Військової»: «Одеські справи»', *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*, Вип.19, Ч.2, с.183–197.

40. Слотюк, ПВ., 2016. 'Фабрикування звинувачень як засіб викорінення вільнодумства на прикладі боротьби з «польською організацією військовою» та «українськими націоналістами» в окремих районах Вінниччини в 1933–1938 рр.', *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія*, Вип.24, с.188–195.

41. Сорока, ЮМ., 2015. 'Депортації польського населення з території УРСР 1944–1946 рр.', *Pamięć. Polonistyczne–Ukraińoznawcze Studia Naukowe*, Т.1, с.57–67.

42. Кокін, СА., Подкур, РЮ., Рубльов, ОС. упоряд. 2011. 'Справа «Польської Організації Військової» в Україні. 1920–1938 рр. Збірник документів та матеріалів', Київ: *Вид–во «Телесик»*, 472 с.

43. Сушко, О., 2013. 'Польські педагоги Поділля – об'єкт державного терору 1930–х рр.', *Дослідницькі рефлексії та інтерпретації. До 75–річчя «Великого терору» в СРСР: матеріали Всеук. наук. конф. (Київ, 15 березня 2012 р.) / Упоряд.: О. Г. Бажан, Р. Ю. Подкур*, Київ: Ін–т історії України, с.251–263.

44. Татарінов, І., 2012. 'Великий терор в Україні: деякі особливості проведення польської операції НКВС у 1930–х рр.', *Бахмутський шлях*, №1–2, с.128–136.

45. Татарінов, ІС., 2014. 'До питання про переселення польського та німецького населення із західного прикордоння Української РСР у 1930–х рр.', *Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення: зб. матер. Міжнар. наук.–практ. конф.: у 2–х част. Ч.2: у 2–х томах (Суми–Курськ, 18 квітня 2014 р.) / ред. колегія: В. М. Власенко та ін., Суми–Курськ: СумДУ, Півд.–Зах. держ. ун–т, Ч.2, Т.1, с.53–57.*

46. Тітова, НВ., 2007. 'Репресії на Поділлі 1930–х років: українська та польська «лінії», *Історія України: Маловідомі імена, події, факти*, Вип.34, с.79–115.

47. Тітова, НВ., 2015. 'Репресивна політика радянської влади щодо польського населення Поділля у 30–ті роки ХХ ст.', *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: юридичні науки*, Вип.1, Т.1, с.68–73.

48. Тітова, Н., 2007. '«Санація» прикордоння УСРР: порівняння «польсько–українського фашизму» на Поділлі, 1930–ті роки', *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*, №1 (28), с.220–252.

49. Цепенда, ІС., 2009. 'Українсько–польські відносини 40–50–х років ХХ століття: етнополітичний аналіз', Київ: *ТОВ «Видавництво Дельта»*, 387 с.

50. Шитюк, М., 2002. 'Від коренізації до депортації: політика радянських властей щодо поляків південних районів України у 1920–х – 1930–х рр.', *Історія в школі*, №5–6, с.17–23.

51. Шитюк, М., 2002. 'Політика радянської влади щодо поляків південних регіонів України', *Україна і Польща в ХХ столітті: проблеми і перспективи взаємовідносин. Зб. наук. праць / За ред. П. М. Чернеги*, Київ–Краків: НПУ ім. М. П. Драгоманова, с.81–84.

52. Шитюк, ММ., 2008. 'Польська етнічна меншина Півдня України в період масових репресій тоталітарного режиму у 20–30–ті роки ХХ ст.', *Поляки Півдня України: історія і сьогодення*, Жешов–Київ–Миколаїв, с.307–317.

53. Шкварець, В., Шитюк, М., 2003. 'Терор проти громадян польського походження на півдні України у 20–30–ті роки ХХ ст.', *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*, Вип.7, с.154–161.

References

1. Antypova, O., 2003. 'Represii' proty poljakiv v URSR u 1930–h rr. v suchasnij ukrai'ns'kij istoriografii (Modern Ukrainian historiography of repression against the Poles in the UkrSSR in the 1930's)', *Istoriografichni doslidzhennja v Ukrai'ni*, Vyp.13 Ch.2, s.69–77.

2. Bazhenov, L., 2004. 'Represii' proty etnichnyh poljakiv Volyni–Zhytomyrshhyny 30–h – pochatku 50–h rr. XX st. u suchasnyh naukovykh i krajeznavchych doslidzhennjah (Repressions against ethnic Poles of Volyn–Zhytomyr region of the 30–es – the beginning of the 50–es years of the 20th century in the modern scientific and country–study investigations)', *Ukrai'ns'ka polonistyka*, Vyp.1, s.37–46.

3. Baran, VK., Tokars'kyj, VV., 2009. 'Ukrai'na: zahidni zemli: 1939–1941 rr. (Ukraine. Western land. 1939–1941)', *Luc'k: In–t ukrai'noznavstva im. I. Kryp'jakevycha NANU*, 446, [1] s.

4. Baran, VK., Tokars'kyj, VV., 2014. '«Zachystka»: politychni represii' v zahidnyh oblastjah Ukrai'ny u 1939–1941 rr. («Zachystka»: political repressions in the western regions of Ukraine, 1939–1941)', *Luc'k: In–t ukrai'noznavstva im. I. Kryp'jakevycha NANU*, 456 s.

5. Bilas, IG., 1994. 'Represyvno–karal'na systema v Ukrai'ni 1917–1953 rr. Suspil'no–politychnyj ta istoryko–pravovyj analiz (Repressive and punitive system in Ukraine (1917–1953), socio–political, historical and legal analysis)'. U 2 kn. Kn.1, Kyi'v: *Lybid'–Vijs'ko Ukrai'ny*, 432 s.

6. Bilas, IG., 1994. 'Represyvno–karal'na systema v Ukrai'ni 1917–1953 rr. Suspil'no–politychnyj ta istoryko–pravovyj analiz (Repressive and punitive system in Ukraine (1917–1953), socio–political, historical and legal analysis)'. U 2 kn. Kn.2, Kyi'v: *Lybid'–Vijs'ko Ukrai'ny*, 688 s.

7. Vasylenko, SM., 2009. 'Povojenni represii' proty pol's'kogo naselennja Ukrai'ny (Repression against the Polish population of Ukraine in the postwar decade)', *Naukovi pracj Chornomors'kogo derzhavnogo universytetu imeni Petra Mogyly kompleksu «Kjjevo–Mogyljans'ka akademija»*. Serija: *Istorični nauky*, Т.94, Vyp.81, s.63–67.

8. Vashhenko, IM., 2006. 'Istoriografija istorii' pol's'koi' nacional'noi' menshyny URSR 1920–1930–h rokov: dys... kand. ist. nauk: 07.00.06 (The historiography of history of Polish national minority in the Ukrainian Soviet Socialistic Republic in 1920–1930s: Ph. D. thesis)', Kyi'v, 240 s.

9. Gorburov, K., 2013. 'Peredden' «Velykogo teroru» u Pol's'komu pedagogichnomu instytutu u Kyjevi', *Doslidnyč'ki refleksii' ta interpretacii (On the eve of the «Great terror» in Polish Pedagogical Institute in Kiev)*. *Do 75–richchja «Velykogo teroru» v SRSR: materialy Vseuk. nauk. konf. (Kyj'v, 15 bereznja 2012 r.) / Uporjad.: O. G. Bazhan, R. Ju. Podkur*, Kyi'v: *In–t istorii' Ukrai'ny*, s.90–106.

10. Gucalo, L., 2015. 'Polityka radjans'koi' vlady shhodo pol's'kogo naselennja Ukrai'ny u 30–h rokah XX st. (Policy of soviet government to the polish population of Ukraine in the 1930's)', *Intermarum: istorija, polityka, kul'tura*, Vyp.2, s.235–245.

11. Jeremenko, TI., 1994. 'Pol's'ka nacional'na menshyna v Ukrai'ni v 20–30–ti rr. XX st. (Polish minority in Ukraine in the 1920's – 1930's)', Kyi'v: *In–t istorii' Ukrai'ny NANU*, 74 s.

12. Zolotar'ov, V., 2017. 'Jak gotuvalosja provedennja «pol's'koi' operacii» v Harkivs'kij oblasti u serpni 1937 roku (How was the «Polish Operation» in Kharkiv region in August 1937?)'. [online] Dostupno: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennja/2282>.

13. P'nyč'kyj, V., Kantor, N., 2018. 'Borot'ba radjans'kyh represyvno–karal'nyh organiv proty pol's'kogo pidpillja u Karpats'komu

- krai' (1944–1946) (The struggle of the Soviet repressive organs against the Polish underground in the Carpathian area, 1944–1946)', *Aktual'ni pytannja humanitarnykh nauk: mizhvuziv's'kyj zbirnyk naukovykh prac' molodykh vchenykh Drogobyc'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni Ivana Franka*, Vyp.18, s.220–231.
14. Kalakura, OJa., 2007. 'Poljaky v etnopolitychnykh procesah na zemljah Ukrai'ny u XX stolitti (Poles in ethno-political processes in the lands of Ukraine in the XX century)', Kyi'v: *Znannja Ukrai'ny*, 508 s.
15. Kalakura, OJa., 2014. 'Deportacii' ukrai'nciv i poljakiv pid vygljadom «obminu naselennjam» (do 70–richchja Ljublins'koi' ugody) (Deportation of Ukrainians and Poles under the guise of a «population exchange» (the 70th anniversary of Lublin agreement))', *Istorychnyj arhiv. Naukovi studii'*, Vyp.13, s.39–49.
16. Kul'chyc'kyj, S., 1998. 'Deportacii' pol's'kogo i nimec'kogo naselennja z Ukrai'ny (1934–1937 rr.) (Deportations of the Polish and German population from Ukraine (1934–1937))', *Problemy istorii' Ukrai'ny: fakty, sudzhennja, poshuky*, Vyp.4, s.196–208.
17. Luchakiv's'ka, IL., 2011. 'Radjans'ki deportacijno–pereselens'ki akcii' 1939–1941 rr. (The soviet deportation and transmigration actions (1939–1941))', *Naukovi zapysky Ternopil's'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universytetu im. V. Gnatjuka. Serija: Istorija*, Vyp.2, s.62–65.
18. Luchakiv's'ka, IL., 2013. '«Evakuacija» ukrai'nciv i poljakiv u 1944–1946 rr. («Evacuation» of Ukrainians and Poles in 1944–1946)', *Gileja: naukovyj visnyk*, Vyp.79, s.50–52.
19. Makarchuk, SA., 2003. 'Pereselennja poljakiv iz zahidnykh oblastej Ukrai'ny v Pol'sshu v 1944–1946 rr. (Resettlement of the Poles from Western Ukraine to Poland in 1944–1946)', *Ukrai'ns'kyj istorychnyj zhurnal*, №3, s.103–114.
20. Mokryc'kyj, G., 2002. 'Zhertvy spravy pro «Pol's'ku organizaciju vijs'kovu», sfabrykovanoi' Zhytomyrs'kym UNKVD (Victims of the case of the «Polish military organization», fabricated by Zhytomyr UNKVD)', *Politychni represii' na Podilli v XX stolitti: Materialy mizhnarod. nauk.–prakt. konf. (Vinnycja, 23–24 lystopada 2001 r.) / redkol.: A. T. Davydyuk [ta in.]*, Vinnycja: *Veles*, s.72–76.
21. Mjagka, OA., 2013. 'Pol's'ka nacional'na menshyna Pivdnja USRR v 20–30–h rr. XX st.: dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 (The Polish national minority in South of the UkrSSR in the 1920–1930's: Ph. D. thesis)', Mykolai'v, 247 s.
22. Podkur, R., Rubl'ov, O., 2010. 'Pol's'ka menshyna Podillja pid prytilom spetsluzhby totalitarnoi' derzhavy, 1920–1930–ti roky (The Polish minority of Podillja under the gun of the special service of a totalitarian state, 1920's – 1930's)', *Reabilitovani istorijeju. Vinnyc'ka oblast' / Uporjad. V. P. Lacyba*, Vinnycja: *DP «DKF»*, Kn.2, s.11–38.
23. Gajovnichek, Z., Kulakovs'kyj, P., Kupec'ka, M., Shapoval, Ju. ta Tuhol's'kyj, Je. uporjad., 1998. 'Pol'shha ta Ukrai'na u trydcjatyh–sorokovykh rokakh XX stolittja. Nevidomi dokumenty z arhiviv special'nykh sluzhb (Poland and Ukraine in the thirties–forties of the XX century: Unknown documents from the archives of special services)', Varshava; Kyi'v: b.v., T.1, 1092 s.
24. Gajovnichek, Z., Kokin, S., Kulakovs'kyj, P., Majevs'kyj M. ta Prystajko, V. uporjad., 2000. 'Pol'shha ta Ukrai'na u trydcjatyh–sorokovykh rokakh XX stolittja. Nevidomi dokumenty z arhiviv special'nykh sluzhb (Poland and Ukraine in the thirties–forties of the XX century: Unknown documents from the archives of special services)', Varshava–Kyi'v: b.v., T.2, 1035 s.
25. Tuhol's'kyj Je., Shapoval, Ju. red., 2004. 'Pol'shha ta Ukrai'na u trydcjatyh–sorokovykh rokakh XX stolittja. Nevidomi dokumenty z arhiviv special'nykh sluzhb (Poland and Ukraine in the thirties–forties of the XX century: Unknown documents from the archives of special services)', Varshava–Kyi'v: b.v., T.3, 791 s.
26. Bednarek, Je., Bogunov, S., Gajovnichek, Z., Kokin, S. ta Kulakovs'kyj, P. red., 2007. 'Pol'shha ta Ukrai'na u trydcjatyh–sorokovykh rokakh XX stolittja. Nevidomi dokumenty z arhiviv special'nykh sluzhb (Poland and Ukraine in the thirties–forties of the XX century: Unknown documents from the archives of special services)', Varshava–Kyi'v: b.v., T.6., 1392 s.
27. Bednarek, Je., V'jatrovych, S., Kokin, S., Kulakovs'kyj, P. ta Majevs'kyj, M. red., 2010. 'Pol'shha ta Ukrai'na u trydcjatyh–sorokovykh rokakh XX stolittja. Nevidomi dokumenty z arhiviv special'nykh sluzhb. Chastyna persha (Poland and Ukraine in the thirties–forties of the XX century: Unknown documents from the archives of special services. Part one)', Varshava–Kyi'v: *Legra Sp. z o.o.*, T.8, 1040 s.
28. Bednarek, Je., V'jatrovych, S., Kokin, S., Kulakovs'kyj, P. ta Majevs'kyj, M. red., 2010. 'Pol'shha ta Ukrai'na u trydcjatyh–sorokovykh rokakh XX stolittja. Nevidomi dokumenty z arhiviv special'nykh sluzhb. Chastyna druga (Poland and Ukraine in the thirties–forties of the XX century: Unknown documents from the archives of special services. Part two)', Varshava–Kyi'v: b.v., T.8, 1044 s.
29. Bednarek, J., Boyko, D., Chudzik, W., Karbarz–Wilińska, J. & Kokin, S., eds., 2012. 'Poland and Ukraine in the 1930s and 1940s. Documents from the Archives of the Secret Services', Lodz–Warszawa–Kyiv, 750 p.
30. Rafal's'ka, T., 2006. 'Radjans'ka represyivna polityka shhodo pol's'koi' menshyny na Zhytomyrshhyni (The repressive policy of the Soviet state regarding the Polish minority in Zhytomyr region)', *Istorija ta istoriografija v Jevropi*, Vyp.4, s.148–156.
31. Rubl'ov, O., Repryncev, V., 1995. 'Represii' proty poljakiv u Ukrai'ni u 1930–ti roky ([Repressions against Poles in Ukraine in the 1930's years]', *Z arhiviv VUCHK–GPU–NKVD–KGB*, №1/2 (2/3), s.116–156.
32. Rubl'ov, O., 2002. 'Vykruttja «agentury pol's'kogo fashyzmu» v USRR: «Sprava «Pol's'koi' Vijs'kovoii' Organizacii» 1933–1934 rr. (meta, mehanizm fabrykacii', naslidky) (Disclosure of the «Agent of Polish Fascism» in the Ukrainian SSR: «The case of the Polish Military Organization» 1933–1934 (purpose, mechanism of fabrication, consequences))', *Problemy istorii' Ukrai'ny: fakty, sudzhennja, poshuky*, Vyp.7, s.170–189.
33. Rubl'ov, O., 2003. 'ShKIC do istorii' zagybeli ukrai'ns'koi' «Polonii», 1930–ti roky (Essay on the history of the death of the Ukrainian Polonia, 1930's)', *Istoriografichni doslidzhennja v Ukrai'ni*, Vyp.13, Ch.1, s.275–319.
34. Sambors'kyj, Je., 2011. 'Deportacii' poljakiv iz Zahidnoi' Ukrai'ny v 1944–1946 rr. (Deportation of the Poles from Western Ukraine in 1944–1946)', *Visnyk Prykarpats'kogo universytetu. Serija Istorija*, Vyp.20, s.213–219.
35. Samsonjuk, TM., 2015. 'Poljaky Rivnensshhyni v umovah stanovlennja radjans'kogo totalitarnogo rezhymu (1939–1941 rr.): dys... kand. ist. nauk: 07.00.01 (Poles of Rivne in the conditions of formation of the Soviet totalitarian regime (1939–1941): Ph. D. thesis)', Ostrog, 285 s.
36. Sen'kiv, MV. 2013. 'Deportacijna polityka radjans'kogo ta pol's'kogo totalitarnykh rezhymiv shhodo ukrai'ns'kogo j pol's'kogo naselennja (1944–1947 rr.) (Deportation policy of the Soviet and Polish totalitarian regimes against the Ukrainians and Poles (1944–1947))', *Naukovi praci Kam'janec'–Podil's'kogo nacional'nogo universytetu im. I. Ogijenka. Istorychni nauky*, T.23, s.445–453.
37. Sergijchuk, V., 1999. 'Deportacija poljakiv z Ukrai'ny: nevidomi dokumenty pro nasylnyc'ke pereselennja bil'shovyč'koju vladoju pol's'kogo naselennja z USRR v Pol'sshu v 1944–1946 rokakh (The deportation of Poles from Ukraine: Unknown Documents about forced resettlement by the Bolshevik regime of the Polish population from the UkrSSR in Poland in 1944–1946)', Kyi'v: b.v., 192 s.
38. Sergijchuk, V. 2003. 'Poljaky na Volyni u roky Drugoi' svitovoi' vijny. Dokumenty z ukrai'ns'kykh arhiviv i pol's'ki publikacii' (Poles in Volhynia during the Second World War. Documents from archives of Ukraine and Polish publications)', Kyi'v: *Ukrai'ns'ka Vydavnycha Spilka*, 576 s.
39. Syrota, O., 2010. 'Fabrykuvannja «Pol's'koi' organizacii' Vijs'kovoii'»: «Odes'ki spravy» (Fabrication of the «Polish Military Organization»: «Odessa cases»)', *Problemy istorii' Ukrai'ny: fakty, sudzhennja, poshuky*, Vyp.19, Ch.2, s.183–197.
40. Slotjuk, PV., 2016. 'Fabrykuvannja zvyuvachen' jak zasib vykorinennja vil'nodumstva na prykladi borot'by z «pol's'koju organizacijeu vijs'kovoju» ta «ukrai'ns'kymy nacionalistamy» v okremykh rajonah Vinnychchyn v 1933–1938 rr. (Fabrication of charges as a means of eradicating dissent, on the example of the fight against «Polish Military Organization» and «Ukrainian Nationalists» in some districts of Vinnytsia region in 1933–1938)', *Naukovi zapysky Vinnyc'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu im. M. Kocjubyns'kogo. Serija: Istorija*, Vyp.24, s.188–195.
41. Soroka, JuM., 2015. 'Deportacii' pol's'kogo naselennja z terytorii' USRR 1944–1946 rr. (Deportation of the Polish population from the territory of USSR. 1944–1946)', *Pomiedzy. Polonistyczne–Ukrainoznawcze Studia Naukowe*, T.1, s.57–67.
42. Kokin, SA., Podkur, RJu., Rubl'ov, OS. uporjad., 2011. 'Sprava «Pol's'koi' Organizacii' Vijs'kovoii'» v Ukrai'ni. 1920–1938 rr. Zbirnyk dokumentiv ta materialiv (The case of the «Polish Military Organization» in Ukraine. 1920–1938. Collection of documents and materials)', Kyi'v: *Iyd–vo «Telesyk»*, 472 s.
43. Sushko, O., 2013. 'Pol's'ki pedagogy Podillja – ob'jekt derzhavnogo teroru 1930–h rr.', *Doslidnyč'ki refleksii' ta interpretacii*

(Polish teachers Podillya – the object of the state terror of the 1930's)'. *Do 75–richchja «Velykogo teroru» v SRSR: materialy Vseuk. nauk. konf. (Kyj'v, 15 bereznja 2012 r.) / Uporjad.: O. G. Bazhan, R. Ju. Podkur, Kyj'v: In–t istorii 'Ukrai'ny, s.251–263.*

44. Tatarinov, I., 2012. 'Velykyj teror v Ukrai'ni: dejaki osoblyvosti provedennja pol's'koi operacii' NKVS u 1930–h rr. (The Great Terror in Ukraine: Some Features of the Polish Operation of the NKVD in the 1930's.)', *Bahmuts'kyj shljah*, №1–2, s.128–136.

45. Tatarinov, Ie., 2014. 'Do pytannja pro pereselennja pol's'kogo ta nimec'kogo naselennja iz zahidnogo prykordonnja Ukrai'ns'koi RSR u 1930–h rr. (On the question of the resettlement of the Polish and German population from the western border of the Ukrainian SSR in the 1930's)', *Osobystist', suspilstvo, derzhava: problemy mynulogo i s'ogodennja: zb. mater. Mizhmar. nauk.–prakt. konf.: u 2–h chast. Ch.2: u 2–h tomah (Sumy–Kurs'k, 18 kvitnja 2014 r.) / red. kolegija: V. M. Vlasenko ta in., Sumy–Kurs'k: SumDU, Pivd.–Zah. derzh. un–t, Ch.2, T.1, s.53–57.*

46. Titova, NV., 2007. 'Represii' na Podilli 1930–h rokov: ukrai'ns'ka ta pol's'ka «linii» (Repression in Podilya in the 1930's: Ukrainian and Polish «lines»)', *Istorija Ukrai'ny: Malovidomi imena, podii', fakty*, Vyp.34, s.79–115.

47. Titova, NV., 2015. 'Represyva polityka radjans'koi vldy shhodo pol's'kogo naselennja Podillja u 30–ti roky XX st. (Repressive policy of the Soviet government against polish population in Podillya in 1930)', *Naukovyj visnyk Herson's'kogo derzhavnogo universytetu. Serija: jurydychni nauky*, Vyp.1, T.1, s.68–73.

48. Titova, N., 2007. '«Sanacija» prykordonnja USRR: poborjuvannja «pol's'ko–ukrai'ns'kogo fashyzmu» na Podilli, 1930–ti roky (The «sanation» of Soviet Ukraine frontier: the struggle against «Polish–Ukrainian fascism» in Podilya during 1930th)', *Z arhiviv VUChK–GPU–NKVD–KGB*, №1 (28), s.220–252.

49. Cependa, Ie., 2009. 'Ukrai'ns'ko–pol's'ki vidnosyny 40–50–h rokov XX stolittja: etnopolitychnyj analiz (The Ukrainian–Polish relations in 40–50–s of the 20 century: ethnopolitical analysis)', *Kyj'v: TOV «Vydavnytstvo Del'ta»*, 387 s.

50. Shytjuk, M., 2002. 'Vid korenizacii do deportacii': polityka radjans'kyh vlastej shhodo poljakiv pivdennyh rajoniv Ukrai'ny u 1920–h – 1930–h rr. ([From korenizatsia to deportation: the policy of the Soviet authorities regarding Poles in southern Ukraine in the 1920's – 1930's)], *Istorija v shkoli*, №5–6, s.17–23.

51. Shytjuk, M., 2002. 'Polityka radjans'koi vldy shhodo poljakiv pivdennyh regioniv Ukrai'ny (The policy of the Soviet power regarding Poles in southern Ukraine)', *Ukrai'na i Pol'shha v XX stolitti: problemy i perspektivy vzajemovidnosyn. Zb. nauk. prac' / Za red. P. M. Chernegy, Kyj'v–Krakiv: NPU im. M. P. Dragomanova*, s.81–84.

52. Shytjuk, MM., 2008. 'Pol's'ka etnichna menshyna Pivdnja Ukrai'ny v period masovyh represij totalitarnogo rezhymu u 20–30–ti roky XX st. (The Polish ethnic minority of the South of Ukraine during the mass repressions of the totalitarian regime in the 20–30's of the twentieth century)', *Poljaky Pivdnja Ukrai'ny: istorija i s'ogodennja, Zheshov–Kyj'v–Mykolai'v*, s.307–317.

53. Shkvarc', V., Shytjuk, M., 2003. 'Teror proty gromadjan pol's'kogo pohodzhennja na pivdni Ukrai'ny u 20–30–ti roky XX st. (Terror against citizens of Polish descent of the South Ukraine in the 1920's – 1930's years)', *Problemy istorii 'Ukrai'ny: fakty, sudzhennja, poshuky*, Vyp.7, s.154–161.

Dovbnia O. A., Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Kramatorsk), olga.dov.2003@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2382-4160>

Repression against the Poles of the Ukrainian SSR at the end of the 1920's – the beginning of the 1950's in the scientific studies of domestic historians

The main achievements of the modern Ukrainian historiography to the study of repressive policy of the Communist–Soviet regime regarding the Polish national minority of Ukraine at the end of the 1920's – the beginning of the 1950's are analyzed. It is established that the researchers have paid the greatest attention to clarification of the causes, forms, types, consequences, regional features of the repression against the Polish population of the Ukrainian SSR during the period, and have expanding the source base of research this problem. Research of Ukrainian historians, who specialize in this issue, shows that the political repression against Poles of the Soviet Ukraine have focused on suppressing all forms of resistance, transforming the national profile in a certain area of Ukraine and modeling social processes, and regional peculiarities of repressive politics depended on combinations of the directives of the center, initiatives of the local authorities and the public security authorities.

Keywords: Communist–Soviet regime, national minority, «Polish Military Organization», «Polish Operation», Great terror, deportation.

* * *

УДК 94:314.151.3.–054.74«1939/1945»

Зубченко С. П.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри етнології та краєзнавства факультету історичної освіти, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), fortiniya2004@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-2447-5775>

ДЕПОРТАЦІЯ СТАЛІНСЬКИМ РЕЖИМОМ НАРОДІВ І ПРЕДСТАВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Досліджується процес розгортання радянською комуністичною владою масових репресій і депортацій щодо народів союзних республік СРСР і представників національних меншин в роки Другої світової війни. Розглядаються основні напрями, форми і методи репресивної національної політики радянського керівництва. Проаналізовано причини, масштаби й особливості депортацій народів з їх місць постійного проживання, а також їх наслідки. Доведено, що репресії, примусове виселення і депортації людей з республік СРСР за політичною і соціальною поведінкою, етнічними та релігійними ознаками в означений період слід вважати складовою національної політики – національного терору радянської влади.

Ключові слова: Друга світова війна, радянська влада, національна політика, етнічні спільноти, національні меншини, репресії, депортації.

Системне дослідження національної політики сталінського режиму і висвітлення фактів пов'язаних з репресивною практикою її здійснення по відношенню до окремих народів СРСР і національних меншин в роки Другої світової війни є актуальним для України, як держави, що проголосила курс на інтеграцію до багатонаціональної Європи. Вивчення причин, змісту, форм і наслідків діяльності партійного радянського керівництва, заснованих на тотальному використанні матеріальних і трудових ресурсів, ігноруванні етнопсихологічних, історичних, мовних, ментальних особливостей народів СРСР, застосуванні примусово–силових засобів: шантажу, арештів, депортацій, збройного придушення та інших форм державного терору сприятиме подоланню наслідків тоталітаризму, усвідомленню українським суспільством відповідальності за збереження власної держави, що стала результатом втілення багатоміркової національної ідеї українців про потребу мати свою незалежну державу та позитивному вирішенню низки проблем нинішньої соціально–політичної ситуації в Україні.

Аналіз досліджень. Проблеми розгортання радянською комуністичною владою масових репресій і депортацій окремих народів і національних меншин в окреслений період загалом досліджувалися як у зарубіжній, так і вітчизняній історіографіях. Проте колишня закритість тем, жорстко заданий алгоритм їх подачі сприяв не лише ізоляції від світової думки, але й нагромадженню інтелектуального потенціалу, який дістав можливість реалізації в деякій мірі лише у пострадянській період [3; 7; 30; 39; 40; 28; 24; 26; 21; 16]. Лише з розсекреченням архівів з'являються дослідження на основі змістовної джерельної бази, що були присвячені вивченню причин, форм, характеру і змісту антинародних проявів національної політики щодо населення національних республік СРСР [5; 6; 31; 14]. Вони стали одними з перших, що заклали основи сучасної концепції депортацій етнічних спільнот як злочину сталінського режиму і дослідили механізм функціонування радянської репресивно–каральної